

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПОСТОЛЮК Марія Іванівна

УДК 378.141+371.1

**ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИХОВАННЯ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

ГЛАДЮК Тетяна Володимирівна,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

завідувач кафедри природничих і математичних дисциплін

початкового навчання, м. Тернопіль.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор

КІЧУК Надія Василівна,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет, завідувач

кафедри загальної

та соціальної педагогіки, м. Ізмаїл;

кандидат педагогічних наук

СЕНЬОВСЬКА Надія Леонідівна,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

асистент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 24 вересня 2010 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса 2, м. Тернопіль, 46027, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розіслано 21 серпня 2010 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Г.М. МЕШКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Зміни, які сьогодні відбуваються в соціально-економічному і духовному розвитку Української держави, процес інтеграції національної освіти в європейський освітній простір ставлять перед вищою школою завдання підготовки педагогічних працівників високої культури, мобільних, конкурентноспроможних на ринку праці, які здатні до особистісно-професійного самовдосконалення протягом усього життя і готові забезпечувати розвиток і самореалізацію особистості школяра.

Готовність педагога відповідати вимогам сучасного суспільства, яке швидко змінюється, значною мірою залежить від оволодіння вміннями професійного самовиховання. Тому формування таких умінь є одним із важливих завдань підготовки фахівців в умовах вищої педагогічної школи.

Розв'язання досліджуваної проблеми потребує такої організації навчально - виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі, яка спрямована на розвиток здатності до професійного самовиховання як фактора досягнення професійної підготовленості майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. А це передбачає виявлення, вивчення і вдосконалення індивідуальних можливостей студентів, озброєння їх системою знань та умінь професійного самовиховання.

Особливості професійного самовиховання як процесу свідомого перетворення себе, як фактора розвитку особистості полягають у тому, що воно найбільш повно спирається на індивідуальні особливості людини, її нахили і потреби, дає змогу максимально виявляти власні домінуючі задатки, є чинником, який забезпечує ефективність майбутньої самостійної педагогічної діяльності.

У контексті нашої роботи актуальними є результати досліджень О. Абдуллої, Н. Кічук, М. Козакова, Л. Кондрашової, І. Краснощок, Н. Кузьміної, Л. Мітіної, Є. Пехоти, С. Сисоєвої, Н. Сеньовської, В. Сластьоніна, В. Чайки, які присвячені проблемі формування особистості майбутнього учителя через механізми «само».

Загальні теоретичні аспекти самовиховання обґрунтовано у працях К. Абульханової-Славської, А. Арета, Б. Ананьєва, І. Беха, А. Кочетова, С. Ковальова, Ю. Орлова, С. Рубінштейна, Л. Рувінського, Г. Ситіна та інших. Методичні аспекти самовиховання розкрито у дослідженнях Д. Карнегі, А. Кочетова, В. Оржеховської, Г. Селевко, Т. Іржі та ін.

Окремі аспекти самовиховання майбутніх учителів висвітлено у працях М. Абдугурова (естетичне самовиховання), Т. Андріанова (фізичне самовиховання), О. Яцій (моральне самовиховання), Р. Іскандрова і Л. Садикова (професійна самопідготовка педагогів), Т. Сидоренко (самовиховання як компонент педагогічної культури).

Педагогічні умови організації самовиховання студентів обґрунтовано у працях

А. Калініченко, І. Середи, майбутніх учителів – у працях С. Єлканова, О. Кучерявого, Н. Нікітіної, К. Тарасенко, І. Шиманович та інших. Питання організації самовиховання, самовдосконалення майбутніх фахівців в системі професійної підготовки і методичної роботи школи досліджуються у працях І. Внукової, О. Діденка, О. Кобенко, О. Прокопової, М. Сметанського та ін.

Результати вивчення наукової літератури дають підстави стверджувати, що в науковій літературі не сформоване однозначне розуміння сутності професійного самовиховання майбутнього педагога як передумови його здатності до самоосвіти, самовдосконалення протягом усього життя, не розроблена продуктивна методика цілеспрямованого впливу на особистість студента щодо організації самовиховання. Недостатність наукових знань утруднює ефективне використання індивідуальних можливостей студентів в управлінні власним професійним розвитком.

Аналіз практики підготовки майбутніх учителів у вищому навчальному закладі до самовиховання засвідчує, що у вищій педагогічній школі, де проходить етап професійного становлення фахівця, не завжди враховується індивідуальний характер оволодіння педагогічною спеціальністю. Як результат, студенти відчують труднощі у професійній діяльності. Однією із причин труднощів є несформованість умінь професійного самовиховання.

Отже, актуальність дослідження окресленої проблеми зумовлена низкою суперечностей у процесі підготовки майбутніх педагогів: між вимогами, які висуває суспільство до підготовки вчителя, та рівнем їх практичної підготовки до професійної діяльності; необхідністю підвищення рівня професійного самовиховання майбутніх фахівців та відсутністю адекватних умов формування вмінь самовиховання.

Недостатня теоретична розробка та важливе практичне значення проблеми професійного самовиховання педагогів, необхідність розв'язання зазначених суперечностей і зумовили вибір теми дослідження: **«Формування у майбутніх учителів умінь професійного самовиховання»**.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану наукових досліджень Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та є складовою наукової теми «Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди» (державний реєстр 0108U000536) досліджень Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою ТНПУ (протокол № 2 від 20.02.2000 р.) та узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 26.09.2000 р.).

Об'єктом дослідження є професійне самовиховання як складова професійної підготовки майбутніх учителів у вищій педагогічній школі.

Предмет дослідження – технологія формування вмінь професійного самовиховання у

майбутніх педагогів в умовах вищого навчального закладу.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити технологію формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів.

У процесі дослідження виходили з такої **гіпотези**: процес професійного самовиховання у студентів буде ефективним за умови впровадження в практику їх професійної підготовки технології формування вмінь професійного самовиховання, яка передбачає діагностику рівня їх сформованості, формування ціннісного ставлення до професійного самовиховання; інформаційно-технологічне забезпечення процесу формування вмінь професійного самовиховання.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження визначено **основні завдання дослідження**:

– на основі аналізу проблеми дослідження в педагогічній теорії та практиці уточнити сутність основних понять – «професійне самовиховання майбутнього вчителя», «вміння професійного самовиховання», визначити структуру і функції досліджуваного феномена;

– конкретизувати критерії та показники сформованості вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів для забезпечення їх рівневої характеристики;

– обґрунтувати модель формування вмінь професійного самовиховання студента в умовах навчально-виховного процесу вищого педагогічного закладу;

– розробити та обґрунтувати технологію формування вмінь самовиховання майбутніх учителів у вищому навчальному закладі, експериментально перевірити її ефективність.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети й перевірки гіпотези були використані такі **методи дослідження**:

а) *теоретичні*: теоретичний аналіз філософських, педагогічних і психологічних джерел за темою дослідження з метою їх систематизації й узагальнення; системний і функціональний метод дослідження стану, характеру, особливостей процесу формування вмінь професійного самовиховання для виявлення шляхів подальшого його вдосконалення; порівняльний метод для обробки експериментальних даних; теоретичне моделювання дало можливість розробити модель формування вмінь професійного самовиховання вчителя в умовах вищого навчального закладу;

б) *емпіричні*: збір та обробка емпіричних даних (спостереження, анкетування, бесіди зі студентами та викладачами навчальних закладів), що дало змогу здійснити діагностику рівня сформованості вміння професійного самовиховання;

в) *експериментальні*: педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) з метою перевірки ефективності технології формування вмінь професійного самовиховання; аналіз і узагальнення результатів експерименту;

г) *статистичні*: математичні методи кількісної та якісної обробки експериментальних даних для підтвердження їх достовірності і значущості.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові положення теорії пізнання;

системний підхід до освітнього процесу у вищій школі; законодавчі акти та нормативні документи України в галузі освіти (Положення Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, законодавчі документи з проблеми інтеграції вищої школи в Україні в єдиний європейський простір); психологічні та педагогічні концепції, які розкривають багатоаспектну природу професійного самовиховання: про сутність особистості (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн), механізми самореалізації, активності особистості (К. Абульханова-Славська); про особистість, що розвивається (А. Маслоу, К. Роджерс); про сензитивний період саморозвитку в юнацькому віці (Л. Виготський, І. Кон), концепція становлення особистості вчителя (В. Сластьонін).

Теоретичною базою дослідження стали праці, в яких розглядаються: концептуальні положення професійної освіти (В. Загвязинський, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); сучасні теорії розвитку вищої професійної освіти (С. Архангельський, В. Сластьонін та ін.); вимоги особистісно-орієнтовного підходу до особистості (І. Бех); теорія провідної ролі діяльності і спілкування у формуванні спеціаліста (І. Кон); концепція формування особистості вчителя (О. Абдуліна, Н. Кузьміна); наукові праці дослідників про значення діяльності у становленні особистості (К. Абульханова-Славська, О. Леонтєв, С. Рубінштейн); положення про роль професійного самовиховання у процесі становлення фахівця (І. Бех, С. Єлканов, Л. Рувінський), про формування особистісно-професійних якостей вчителя у процесі підготовки у вищій педагогічній школі (І. Зязюн, Н. Кічук, О. Пехота, С. Сисоєва).

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Волинського національного університету імені Лесі Українки. Загальний масив респондентів становив 947 осіб.

Формувальний експеримент проводився на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Дослідження здійснювалось у чотири етапи (2000 – 2010 рр.).

На першому етапі (2000 – 2002 рр.) – проаналізовано філософську, психолого-педагогічну літературу, осмислено теоретичні основи дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу і методи дослідження, здійснено вибір експериментальної бази дослідження.

Другий етап (2003 – 2006 рр.) – передбачав теоретико-методичну розробку концепції дослідження обраної проблеми. На базі експериментальних вищих шкіл здійснено діагностику процесу самовиховання студентів, визначено фактори, що зумовлюють результативність професійного самовиховання студентів, а також причини, що гальмують цей процес. На цьому етапі також визначено експериментальні і контрольні студентські академічні групи, обґрунтовано

педагогічні умови ефективного формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів.

На третьому етапі (2006 – 2009 рр.) розроблено та експериментально перевірено технологію формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів, обґрунтовано критерії і показники сформованості вмінь професійного самовиховання, проаналізовано і узагальнено результати експерименту.

На четвертому етапі (2009 – 2010 рр.) сформульовано висновки, оформлено дисертаційну роботу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що **вперше**:

– на основі моделі, що відображає структурно-функціональні взаємозв'язки особистісної та інструментальної сфер майбутнього фахівця, обґрунтовано та розроблено технологію формування вмінь професійного самовиховання, яка забезпечує єдність компонентів: концептуально-цільового (мета, загальні і специфічні принципи, методологічні підходи – системний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний); змістового; процесуального (форми, методи, засоби, педагогічні умови формування професійного самовиховання, етапи – мотиваційно-діагностичний, навчально-діяльнісний, аналітико-результативний); результативно-аналітичного (критерії, показники сформованості вмінь професійного самовиховання – мотиваційно-цільовий, інформаційний, операційний, оцінно-прогностичний; рівні – високий, середній, низький);

– визначено структуру вмінь професійного самовиховання як синтез чотирьох взаємозв'язаних компонентів – *когнітивно-оцінювального, мотиваційно-цільового, операційно-діяльнісного та контрольного-регулюючого* та їх функції: *рефлексивно-аксіологічну, спонукальну, організаційну, регулятивну*.

У процесі дослідження уточнено сутність і структуру понять «професійне самовиховання майбутнього вчителя», «вміння професійного самовиховання»;

– дістали подальшої конкретизації критерії та показники сформованості вмінь професійного самовиховання у майбутніх педагогів, рівнева характеристика розвитку даного феномена у студента вищої педагогічної школи.

Практична значущість дослідження полягає в розробці технології формування вмінь професійного самовиховання у студентів вищої школи, методики діагностики рівня готовності майбутнього вчителя до професійного самовдосконалення, спецкурсу «Професійне самовиховання майбутнього вчителя».

Результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладах, під час проходження студентами педагогічних практик.

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в роботі наукові результати автор отримала

самостійно. У статті, опублікованій у співавторстві з В. Чайкою, особистим внеском дисертантки є розробка діагностичних методик визначення рівнів готовності майбутнього педагога до виявлення активності у професійній діяльності.

Впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Тернопільського педагогічного національного університету імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження № 272 від 15.06.2009 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 125 від 07.10.2009 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка №.17-38/1107 від 15.02.2010 р.)

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки й результати дисертаційного дослідження доповідалися на наукових, науково-практичних конференціях:

– *міжнародних*: «Інноваційні підходи до підготовки педагогічних кадрів у контексті Болонського процесу» (м. Чернівці, 3-5 листопада 2005 р.); «Особистісно-орієнтовані педагогічні технології у початковій освіті» (м. Тернопіль, 4-5 травня 2006 р.);

– *всеукраїнських*: «Проблеми загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів» (м. Вінниця, 16-18 квітня 2002 р.); «Психолого-педагогічні проблеми підвищення якості підготовки педагогічних кадрів у вузі: стан, проблеми, перспективи» (м. Чернівці, 27-28 листопада 2003).

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки, на щорічних звітних конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Публікації. Основні теоретичні положення дослідження відображено в 10 статтях, які опубліковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 методичних рекомендаціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (265 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 225 сторінок, з них 163 сторінки основного тексту. Робота містить 7 таблиць, 8 рисунків, 8 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, його методологічні та теоретичні засади; сформульовано гіпотезу, наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів наукового пошуку, доведено їх вірогідність; подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження.

У першому розділі «**Професійне самовиховання майбутнього вчителя як педагогічна проблема**» – проаналізовано результати висвітлення проблеми в науковій літературі,

охарактеризовано професійне самовиховання студентів у контексті проблеми вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя, визначено сутність та розкрито особливості професійного самовиховання майбутнього педагога.

Аналіз педагогічних джерел (С. Єлканов, Н. Кузьміна, Л. Полуніна, А. Райцев, М. Серебрякова, В. Сластьонін) свідчить, що професійне самовиховання є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх учителів. У зарубіжній й українській вищій школі готовність педагога до професійного самовиховання, самовдосконалення розглядається як важлива компетенція, складова професійної компетентності. Шляхами розв'язання проблеми професійного самовиховання майбутніх учителів у вищій зарубіжній школі є: включення в навчальні плани підготовки вчителів семінарів, практикумів, модулів, спецкурсів з професійного самовиховання; забезпечення практико-орієнтованого навчання з максимальною самостійністю; створення лабораторій педагогічного тренінгу; запровадження активних методів і форм навчання, особистісно орієнтованих педагогічних технологій.

Результати вивчення наукової літератури (А. Арет, О. Ковальов, О. Кочетов, Л. Рувінський, А. Калініченко) дали змогу стверджувати, що самовиховання є свідомою, самостійною діяльністю особистості, яка направлена на вдосконалення власної особистості, більш повну самореалізацію у житті та професійній діяльності. Зміст цієї діяльності пов'язаний з формуванням позитивних якостей і подоланням недоліків.

Успішний перебіг професійного самовиховання вимагає від студента певного рівня готовності до діяльності, високого рівня самосвідомості, здатності до саморегуляції і потреби в розвитку.

Аналіз педагогічних джерел (С. Єлканов, О. Кучерявий, Н. Нікітіна, І. Середя, К. Тарасенко) свідчить, що професійне самовиховання розглядають як соціально обумовлений процес, який є результатом і умовою професійного виховання, особливою стороною виховного процесу; специфічною діяльністю, яка передбачає формування у людини потреби свідомого професійного саморозвитку.

Професійне самовиховання майбутнього вчителя визначаємо як свідому, цілеспрямовану, творчу діяльність студентів, яка спрямована на оволодіння професійно значущими знаннями, вміннями, навичками, розвиток професійних здібностей і професійно важливих якостей, цінностей відповідно до вимог педагогічної діяльності, і забезпечує їх готовність до виконання професійних функцій, до самореалізації у педагогічній праці.

У другому розділі «**Теоретичні аспекти формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів**» – визначено основні вміння професійного самовиховання, обґрунтовано їх структуру та функції; виявлено критерії та показники визначення рівнів сформованості вмінь професійного самовиховання у майбутніх педагогів, охарактеризовано результати

констатувального експерименту.

Успіх професійної самовиховної діяльності залежить від уміння її виконувати. У психолого-педагогічних дослідженнях єдиний підхід щодо визначення сутності поняття «вміння» відсутній, що зумовлено його складністю та багатогранністю властивостей. На основі аналізу наукової літератури (В. Боброва, М. Вовк, О. Леонт'єв, С. Максименко, К. Платонов та ін.), урахувавши положення про сутність самовиховання, вміння як елемент діяльності, як готовність успішно виконувати певну діяльність, уміння професійного самовиховання визначаємо як інтегративну властивість особистості майбутнього вчителя, яка ґрунтується на раніше засвоєних знаннях і навичках та визначає готовність людини успішно виконувати професійну самовиховну діяльність.

Діяльність складається з цілої низки дій. Тому і вміння виконувати самовиховну діяльність також складається з низки часткових дій та операцій. Враховуючи те, що вміння є своєрідним відображенням структури діяльності, на основі наукових досліджень ми визначили структуру самовиховної діяльності і відповідно до неї структуру вмінь професійного самовиховання. Структуру вмінь професійного самовиховання представлено як синтез чотирьох взаємозв'язаних компонентів – когнітивно-оцінювального (самодослідницькі і самооцінні вміння, знання з професійного самовиховання, мисленнєві якості), мотиваційно-цільового (усвідомлення необхідності самовдосконалення, вміння цілетворення); операційно-діяльнісного (здійснення свідомої діяльності, спрямованої на зміну, вдосконалення своєї особистості, орієнтація на формування нових необхідних якостей особистості, розвиток знань, умінь, здібностей відповідно до вимог майбутньої педагогічної професії; вміння планування, вибору методів та засобів самовиховання, прогнозування подальшої діяльності); контрольно-регулюючого (самоконтроль і самооцінка власної діяльності, здійснення самокорекції, саморегуляції).

Будь-який компонент професійного самовиховання реалізує різні функції (рис. 1).

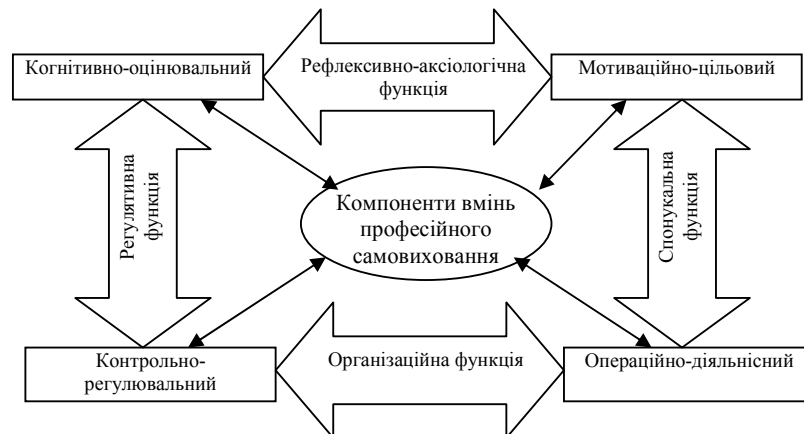

Рис. 1. Структура і функції вмінь професійного самовиховання

При цьому зазвичай домінує одна: або *рефлексивно-аксіологічна* (усвідомлення вимог до особистості та діяльності вчителя, усвідомлення власних позитивних якостей та недоліків, рівня знань, умінь, здібностей до педагогічної діяльності); або *спонукальна* (усвідомлення потреби, мотиву до професійного самовиховання, власних почуттів та необхідності їх контролю; розвиток уміння визначати мету та засоби її реалізації); або *організаційна* (розвиток уміння планувати і прогнозувати професійне самовиховання, моделювати умови, вибирати засоби і способи дій); або регулятивна (розвиток уміння керувати, контролювати, оцінювати, коригувати самовиховну діяльність).

Для оцінки стану сформованості вмінь професійного самовиховання у майбутніх педагогів та характеристики рівнів їх розвитку визначено критерії та показники: *мотиваційно-цільовий* (прагнення до самовдосконалення, здатність до визначення цілей професійного самовиховання); *інформаційний* (якість знань з професійного самовиховання, здатність до пошуку інформації із самовдосконалення); *операційний* (рівень дотримання послідовності дій самовиховної діяльності, систематичність та якість виконання самовиховних дій); *оцінно-прогностичний* (рівень володіння вміннями самоаналізу і самооцінки, здатність до подолання труднощів).

Основними методами діагностики рівня сформованості вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів були спостереження, бесіди, анкетування, експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності (щоденники педагогічних практик, програми самовиховання, самоаналіз уроків і виховних заходів).

У констатувальному експерименті взяли участь 629 студентів: 262 студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, 125 студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 242 студенти Волинського національного університету імені Лесі Українки, 120 викладачів вищих навчальних закладів.

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив про недостатній рівень сформованості вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів, що обумовлює необхідність підвищення ефективності професійного самовиховання студентів у вищому педагогічному закладі.

У третьому розділі **«Експериментальна перевірка технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів»** – представлено модель педагогічної технології формування досліджуваного феномена, здійснено аналіз ефективності запропонованої технології, описано процедуру проведення та результати формувального експерименту.

У формувальному експерименті взяли участь 318 студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Волинського національного університету імені Лесі Українки: 166 з них – в експериментальних групах, 152 – у контрольних.

На основі результатів аналізу психолого-педагогічної літератури, даних експериментальної

роботи, обґрунтовано й апробовано модель педагогічної технології формування вмінь професійного самовиховання.

Основними компонентами моделі технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів є: мета, зміст, методи, засоби, форми організації навчально-виховного процесу, педагогічні умови, етапи, критерії, показники та результат – рівні сформованості досліджуваного феномену. Основними суб'єктами процесу формування вмінь професійного самовиховання є педагоги і студенти (рис. 2).

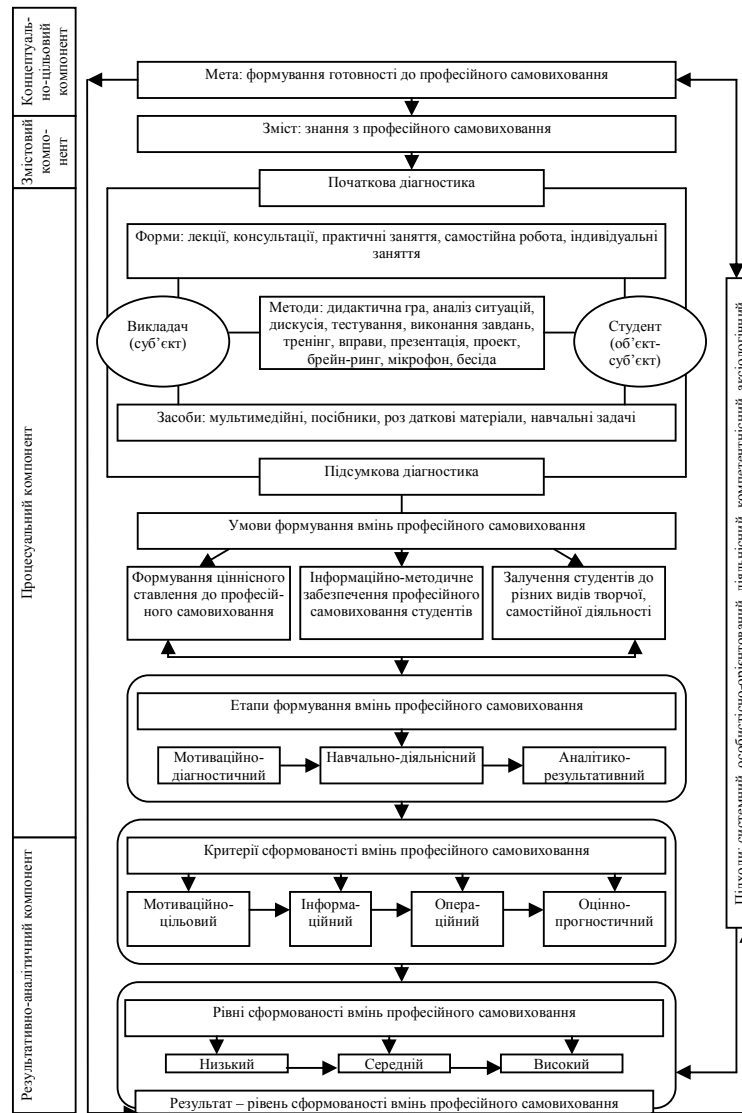

Рис. 2. Модель технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів

Педагогічна технологія формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів забезпечує розвиток мотиваційно-цільового, когнітивно-оцінювального, операційно-діяльнісного, контрольно-регулюючого компонентів даного феномену і включає такі структурні елементи: концептуально-цільовий; змістовий; процесуальний; результативно-аналітичний.

Концептуально-цільову основу педагогічної технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів становлять: основні закономірності формування професійного самовиховання навчально-виховного процесу у ВНЗ (органічний зв'язок навчання, виховання із суспільними потребами і умовами навчання і виховання; залежність результатів навчання і виховання від урахування виховного впливу на внутрішній світ студента; визначальна роль діяльності і спілкування у навчанні і вихованні; цілеспрямована взаємодія викладача і студента); загальні принципи і специфічні принципи самовиховання (цілеспрямованість, емоційно-ціннісна орієнтація самовиховання; демократичність самовиховання, виховання стійкої громадської позиції та гуманістичної моралі, формування активної життєвої позиції; творча активність та позитивне спрямування самовиховання; єдність виховання, самовиховання та професійної діяльності; систематичність професійного самовиховання, забезпечення взаємозв'язку між аудиторною і позааудиторною роботою студентів).

Мета педагогічної технології передбачала формування у майбутніх педагогів готовності до здійснення професійного самовиховання. Така готовність охоплює сферу важливих особистісних якостей (активності, цілеспрямованості, самостійності), розвиток основних умінь професійного самовиховання (самодослідницьких (діагностичних), умінь цілетворення і визначення завдань (прогностичних), самоорганізаційних, саморегуляційних, самооцінних, самоаналітичних). Мета експериментальної роботи була конкретизована в таких завданнях: оволодіння теоретичними та емпіричними знаннями з професійного самовиховання; формування вмінь на основі знань; корекція сформованих умінь.

Змістовий компонент технології формування вмінь професійного самовиховання становили теоретичні основи професійного самовиховання, зокрема знання про зміст, форми, методи, засоби, етапи самовиховної діяльності, а також уміння (діагностичні, прогностичні, самооцінні, самоорганізаційні, самоаналітичні, саморегуляційні). Знання з організації даної діяльності, особистісного самовдосконалення студенти набували під час вивчення педагогічних дисциплін («Вступ до педагогічної професії», «Педагогіка») і спецкурсу.

Основними формами організації роботи з формування вмінь професійного самовиховання були лекції, практичні заняття, індивідуальні заняття, навчально-дослідна робота, індивідуальна, групова, колективна форми роботи, а методами — лекція, бесіда, пояснення, розв'язування задач, аналіз ситуацій, самостійна робота, самоаналіз результатів діяльності, виконання ІНДЗ, метод вправ, дискусія, рольова гра, методи стимулювання самостійної діяльності, методи контролю і самоконтролю та ін.

У процесі формування вмінь професійного самовиховання використано мультимедійні засоби навчання, посібники, роздаткові матеріали, навчальні задачі.

Цілеспрямоване управління процесом формування вмінь професійного самовиховання

забезпечувалося комплексом педагогічних умов, які сприяють розвитку у студентів інтересу, потреб, мотивів, самостійності, ціннісних орієнтацій, і на цій основі, оволодінню системою знань про професійне самовиховання, системою дій, що лежать в основі вмінь професійного самовиховання. Цей комплекс включав такі умови: формування ціннісного ставлення до цілей, змісту, результатів власного професійного самовиховання; інформаційно-технологічне забезпечення процесу формування вмінь професійного самовиховання; залучення майбутніх педагогів до різних видів творчої самостійної діяльності (навчально-пізнавальної, наукової, виробничої, громадської, самовиховної та ін. видів діяльності).

За створеною педагогічною технологією процес формування вмінь професійного самовиховання включав три етапи: мотиваційно-діагностичний, навчально-діяльнісний, аналітико-результативний.

На першому (мотиваційно-діагностичному етапі) здійснювалася цілеспрямована робота з формування мотивації у студентів на опанування технологією формування вмінь професійного самовиховання, оцінки ситуації, виявлення наявного рівня вмінь шляхом діагностики.

На другому етапі (навчально-діяльнісному) студенти набували теоретичні і практичні знання із професійного самовиховання під час вивчення «Вступу до педагогічної професії», «Педагогіки», а також поглиблювали, розширювали їх під час вивчення спецкурсу «Професійне самовиховання майбутнього вчителя». Запроваджений експериментальний спецкурс був спрямований на цілісне оволодіння студентами технологією формування вмінь професійного самовиховання.

Третій (аналітико-результативний) етап формування вмінь професійного самовиховання був спрямований на реалізацію та корекцію сформованих умінь у нових нестандартних умовах, під час реальної професійної діяльності педагогів. На цьому етапі студентів залучали до різних видів діяльності: творчої, самостійної навчально-пізнавальної, наукової (виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, написання рефератів, залучення до участі в наукових студентських конференціях), професійної (під час неперервної педагогічної практики, яка проводилася у загальноосвітніх школах, таборах відпочинку дітей), а також громадської (участь у різноманітних університетських заходах), культурної (участь у факультетських та університетських святах, конкурсах) з метою формування досвіду самовиховної діяльності студентів і усвідомлення ними себе суб'єктами особистісно-професійного розвитку. Цей етап відображав рівень сформованості вмінь професійного самовиховання кожного студента.

Для підтвердження або спростування ефективності впровадження запропонованої технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів було здійснено порівняльний аналіз отриманих результатів дослідження на початку і після експерименту (табл. 1).

Рівні сформованості вмінь професійного самовиховання студентів контрольних та експериментальних груп до і після експерименту

Рівень сформованості	Експериментальна група (166 студентів)				Контрольна група (152 студенти)			
	до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Високий	11	6,6	33	19,9	10	6,6	13	8,6
Середній	103	62	109	65,7	89	58,5	92	60,5
Низький	52	31,4	24	14,4	53	34,9	47	30,6

Результати порівняльного аналізу сформованості вмінь професійного самовиховання студентів контрольних та експериментальних груп до і після експерименту свідчать, що розподіл студентів за рівнями сформованості вмінь професійного самовиховання в експериментальній групі після експерименту став суттєво відрізнятися від показників на початку формувального експерименту через збільшення кількості студентів із високим рівнем на 13,3% (із 6,6% до 19,9%) та зменшенням на 17% – із низького (із 31,4% до 14,4%). У контрольних групах зросла кількість студентів із високим рівнем сформованості вмінь професійного самовиховання на 2% (із 6,6% до 8,6%)

Отже, результати формувального експерименту підтверджують ефективність технології формування вмінь професійного самовиховання.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукових досліджень з'ясовано, що професійне самовиховання майбутніх учителів є свідомою, творчою діяльністю студентів, спрямованою на вдосконалення особистісних якостей, оволодіння професійно значущими знаннями, вміннями і якостями, професійними творчими здібностями, необхідними для педагогічної діяльності, що дає змогу забезпечити самореалізацію у житті та професійній діяльності.

Мета і зміст професійного самовиховання обумовлюються вимогами суспільства до вчителя і до педагогічної діяльності, духовними потребами конкретної особистості, її прагненням до самореалізації і самоствердження в житті, професії.

2. Ураховуючи положення про сутність самовиховної діяльності, про вміння як елемент діяльності, як готовність успішно виконувати певну діяльність визначаємо самовиховні вміння як інтегративну властивість особистості майбутнього педагога, яка ґрунтується на раніше засвоєних знаннях, навичках та визначає готовність людини успішно виконувати професійну самовиховну

діяльність.

3. На основі аналізу наукових досліджень визначено структуру самовиховної діяльності і відповідно до неї структуру вмінь професійного самовиховання. Структуру вмінь професійного самовиховання майбутнього педагога представлено як синтез чотирьох взаємозв'язаних компонентів – когнітивно-оцінювального, мотиваційно-цільового; операційно-діяльнісного; контрольного-регулюючого. Кожен компонент професійного самовиховання реалізує певну функцію: рефлексивно-аксіологічну; спонукальну; організаційну; регулятивну.

Визначено основні вміння професійного самовиховання: самодослідницькі (діагностичні), самоорганізаційні, саморегуляційні, самоаналітичні, самооцінні.

4. Згідно визначених критеріїв (мотиваційно-цільовий, інформаційний, операційний, оцінно-прогностичний) та їх показників встановлено рівні сформованості вмінь професійного самовиховання у студентів (високий, середній, низький).

Проведений констатувальний експеримент встановив недостатній рівень сформованості вмінь професійного самовиховання (більшість респондентів продемонструвала середній (55, 6%) та низький (33,1%) рівні), що зумовлює необхідність підвищення ефективності професійного самовиховання студентів у вищому навчальному педагогічному закладі.

5. Розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічну технологію формування вмінь професійного самовиховання, у якій відображено концептуально-цільовий, змістовий, процесуальний, результативно-аналітичний компоненти; педагогічні умови реалізації технології, критерії, показники та рівні сформованості вмінь професійного самовиховання, етапи їх формування.

За створеною технологією оволодіння вміннями професійного самовиховання здійснюється у три етапи: мотиваційно-діагностичний (формування мотивації самовиховної діяльності, діагностика особистісних якостей), навчально-діяльнісний (оволодіння знаннями та вміннями професійного самовиховання), аналітико-результативний (корекція сформованих умінь і навичок професійного самовиховання в процесі їх реалізації в нових, нестандартних умовах).

Експериментальне впровадження створеної педагогічної технології у практику професійної підготовки майбутніх педагогів забезпечило суттєве підвищення рівня сформованості вмінь професійного самовиховання у студентів, що підтвердило достовірність гіпотези нашого дослідження і є свідченням досягнення мети. За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації для студентів з професійного самовиховання.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання досліджуваної проблеми. Подальших наукових пошуків потребує з'ясування шляхів активізації професійного самовиховання майбутніх педагогів, вивчення зарубіжного досвіду формування вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Постолюк М. І. Організація професійного самовиховання майбутніх педагогів / М. І. Постолюк // Вісник Чернівецького університету. Педагогіка. Чернівці, 2001. – Вип. 11. – С. 120–123.
2. Постолюк М. І. Самовиховання як психолого-педагогічна проблема / М. І. Постолюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – Вип. 1. – С. 21–23.
3. Постолюк М. І. Роль самовиховання у розвитку особистості / М. І. Постолюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Педагогіка. – Вінниця, 2002. – Вип. 6, ч. 1. – С. 139–141.
4. Постолюк М. І. Діагностика мотиваційного компонента готовності майбутніх педагогів і вчителів-практиків до професійної активності / М. І. Постолюк, В. М. Чайка // Вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2003. – Вип. 183 : Педагогіка. – С. 170–179.
5. Постолюк М. І. Самовиховання у професійному становленні майбутнього вчителя / М. І. Постолюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2006. – Вип. 285 : Педагогіка. – С. 187–192.
6. Постолюк М. І. Діагностика сформованості у студентів умінь і навичок професійного самовиховання в умовах вищої школи / М. І. Постолюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. – Ужгород, 2006. – Вип. 10. – С. 96–98.
7. Постолюк М. І. Самовиховання майбутнього вчителя як педагогічна проблема / М. І. Постолюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. – Тернопіль, 2006. – Вип. 2. – С. 121–124.
8. Постолюк М. І. Формування умінь і навичок професійного самовиховання у майбутніх педагогів / М. І. Постолюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2007. – Вип. 345 : Педагогіка і психологія. – С. 118–122.
9. Постолюк М. І. Самовиховання як складова цілісного процесу підготовки фахівця / М. І. Постолюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. – Ужгород, 2008. – Вип. 11. – С. 113–115.
10. Постолюк М. І. Самовиховання як чинник професійного становлення вчителя / М. І. Постолюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці, 2009. – Вип. 424 : Педагогіка і психологія. – С. 137–141.

Інші публікації

11. Постолюк М.І. Самовиховання майбутнього вчителя: педагогічні засади оптимальної організації. Методичні рекомендації. – Тернопіль, 2006. –68с.

АНОТАЦІЇ

Постолюк М.І. Формування у майбутніх учителів умінь професійного самовиховання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університету імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2010.

У дисертації досліджуються теоретико-методичні аспекти проблеми формування у майбутніх учителів умінь професійного самовиховання. На основі аналізу існуючих концепцій і підходів до проблеми самовиховання визначено місце і роль самовиховання у формуванні особистості майбутніх учителів. Обґрунтовано і розроблено теоретичну модель технології формування вмінь професійного самовиховання майбутніх учителів. Конкретизовано критерії та показники сформованості вмінь професійного самовиховання майбутніх педагогів для забезпечення їх рівневої характеристики. Розроблено і впроваджено в масову педагогічну практику методичні рекомендації для викладачів і студентів щодо активізації процесу самовиховання студентів.

Ключові слова: самовиховання, професійне самовиховання, вміння професійного самовиховання, технологія формування вмінь професійного самовиховання.

Постолюк М.І. Формирование у будущих учителей умений профессионального самовоспитания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2010.

В диссертации исследуются теоретико-методические аспекты проблемы формирования у будущих учителей профессионального самовоспитания. На основе анализа существующих концепций и подходов к проблеме самовоспитания определены роль и место самовоспитания в формировании личности. Обоснована и разработана теоретическая модель технологии формирования умений профессионального самовоспитания будущих учителей, которая отображает структурно-функциональные взаимосвязи личностной и инструментальной сфер будущего учителя. Обоснована и разработана технология формирования умений профессионального самовоспитания, которая обеспечивает единство компонентов: концептуально-целевого (цель, общие и специфические принципы, методологические подходы – системный, личностно-ориентированный, деятельностный, компетентностный, аксиологический);

содержательного; процессуального (формы, методы, средства, педагогические условия формирования профессионального самовоспитания, этапы – мотивационно-диагностический, учебно-деятельностный, аналитико-результативный); результативно-аналитический (критерии, показатели сформированности умений профессионального самовоспитания – мотивационно-целевой, информационный, операционный, оценочно-прогностический; уровни – высокий, средний, низкий). Конкретизированы критерии и показатели сформированности готовности умений профессионального самовоспитания будущих педагогов для обеспечения их уравневой характеристики.

Структура умений профессионального самовоспитания будущего педагога представлена нами как синтез четырех взаимосвязанных компонентов – когнитивно-оценочного, мотивационно-целевого; операционно-деятельностного; контрольно-регулируемого. Когнитивно-оценочный компонент умений профессионального самовоспитания направлен на развитие формирования самостоятельно исследуемых и оцениваемых умений, усвоение знаний профессионального самовоспитания, развитие интеллектуальных качеств личности. Мотивационно-целевой компонент умений профессионального самовоспитания направлен на развитие мотивационной сферы личности. Операционно-деятельностный компонент предполагает формирование значимых в самовоспитательной деятельности умений планирования, выбора методов и средств самовоспитания, прогнозирование дальнейшей деятельности. Контрольно-регулируемый компонент направлен на формирование умений саморегуляции и самоанализа.

Разработаны и внедрены в массовую педагогическую практику методические рекомендации для преподавателей и студентов по активизации процесса самовоспитания студентов.

Ключевые слова: самовоспитание, профессиональное самовоспитание, технология подготовки, технология формирования умений профессионального самовоспитания.

Postolyuk M.I. The formation in future lecturers skills of professional self-discipline. – Manuscript.

The thesis for scientific degree of the Candidate Of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, 2010.

This thesis deals with theoretical – methodical aspects of the problem of formation in future teachers skills of professional self-discipline. On the basis of analysis of existing concepts and approaches to the problem of self-discipline the place and role of self-discipline in the formation of a personality were determined. The theoretical model of the technique of the formation skills of professional self-discipline in future lecturers was substantiated and developed. Criteria and indices of the formed skills of professional self-discipline in future lecturers for the ensuring their level characteristic were concretized.

Methodical recommendations for lecturers and students concerning activation of the process of students self-discipline were developed and implemented.

Key words: self-discipline, professional self-discipline, skills of professional self-discipline, technology of professional self-discipline skills formation.

Підписано до друку 10.08. 2010. Формат 60x90/16
Папір друкарський. Друк.офсетний.
Ум. друк. арк. 0, 9.
Наклад 100 примірників. Зам. №84

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2